

Jan Průcha

Multikulturní výchova

Příručka (nejen) pro učitele

2. vydání

Triton

TRITON
Praha/Kroměříž

Jan Průcha

MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA

Příručka (nejen) pro učitele

2. aktualizované a rozšířené vydání

Jan Průcha

Multikulturní výchova

Příručka (nejen) pro učitele

2. aktualizované
a rozšířené vydání

Jan Průcha

Multikulturní výchova

Příručka (nejen) pro učitele

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Autor:

prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.

externí profesor Filozofické fakulty UK, Praha

Recenzoval:

RNDr. Josef Wolf, CSc., prof. h. c.

Fakulta sociálních věd UK, Praha

© Jan Průcha, 2011

© Stanislav Juhaňák – Triton, 2011

Cover © Renata Brtnická, 2011

Vydal Stanislav Juhaňák – Triton, Vykáňská 5,

100 00 Praha 10, www.triton-books.cz

ISBN 978-80-7387-502-2

Předmluva	11
1 Co je multikulturní výchova	15
2 Multikulturní výchova ve školním vzdělávání	20
2.1 Co ukládají školám Bílá kniha a vzdělávací programy	20
2.2 Základní pojmy používané v multikulturní výchově	23
<i>Etnikum, etnicita, etnické vědomí</i>	23
<i>Národ, národnost, národnostní menšina</i>	27
<i>Kultura, kulturní vzorce</i>	34
<i>Rasy a rasismus (skutečný a domnělý)</i>	37
2.3 Doporučené studijní zdroje pro multikulturní výchovu	40
2.4 Podpora multikulturní výchovy v učebnicích	43
3 Učitelé a realizace multikulturní výchovy	46
3.1 Česká mládež: Jaké má etnické vědomí?	47
<i>Etnické vědomí žáků základní školy</i>	48
<i>Etnické vědomí středoškoláků</i>	50
3.2 Etnické postoje a stereotypy	53
3.3 Předsudky, jejich vznik a vývoj u mládeže	59
3.4 Jak jsou učitelé na multikulturní výchovu připraveni	68
4 Vzdělávání dětí cizinců	74
4.1 Cizinci v českých školách: zkušenosti dětí, rodičů, učitelů	74
4.2 Integrace dětí imigrantů v evropských zemích	89
5 Praxe multikulturní výchovy v zahraničí	96
<i>Švédsko</i>	96
<i>Norsko</i>	99
<i>Finsko</i>	103

<i>Nizozemsko</i>	110
<i>Švýcarsko</i>	115
<i>USA</i>	125
6 Sebereflexe v multikulturní výchově: Kultura Čechů	135
6.1 Češi na kulturní mapě světa	136
<i>Hofstedeho typologie kultur</i>	138
6.2 Český národní charakter očima mládeže	143
6.3 Jak cizinci vnímají kulturu Čechů	144
7 Ideologie multikulturalismu – vyznávána i odmítána	148
7.1 Multikulturalismus a současné diskuse o jeho oprávněnosti	149
Literatura	158
Přílohy	
Příloha 1: <i>Škála sympatií k národům</i>	162
Příloha 2: <i>Dotazník etnických stereotypů</i>	164
Příloha 3: <i>Dotazník k zjištění faktorů utvářejících postoje k cizincům a jiným skupinám</i>	166

Seznam rámců

- 1) Dva případy pro multikulturní výchovu:
Vietnamci v českých školách – s. 16
Postoje mladých Holanďanů k Němcům a němčině – s. 17
- 2) Etnická struktura obyvatelstva ČR – s. 24
- 3) Židé a Romové – národnostní nebo rasová menšina? – s. 32
 - *Didaktická aplikace: Rusíni stavějí v Česku* – s. 33
- 4) Chování rodičů-cizinců k českým učitelům – s. 36
 - *Didaktická aplikace: Jak objasnit žákům příčinu problematického soužití s Romy?* – s. 51
 - *Didaktická aplikace: Zjišťování etnických stereotypů žáků* – s. 58
- 5) Rasové předsudky v USA – zkušenost české spisovatelky – s. 60
- 6) Předsudky u dětí a vliv multikulturní výchovy – s. 63
 - *Didaktická aplikace: Které faktory utvářejí etnické/rasové postoje mladých Čechů?* – s. 66
- 7) Interkulturní konflikt: Karikatury Mohameda v evropských novinách – s. 70
- 8) Vzdělávací úspěšnost Vietnamců jako kulturní rys – s. 76
 - *Didaktická aplikace: Jak řešit interkulturní konflikt v české škole?* – s. 88
- 9) Zákaz náboženských symbolů ve francouzských školách – s. 93
- 10) Školní edukace Laponců: problémy ve vzdělávání dětí etnické menšiny – s. 102

- 11) Zvláštní koexistence etnik: Finové a švédská menšina – s. 106
- 12) Morální dilemata učitelů vyučujících kulturně odlišné žáky – s. 109
- *Didaktická aplikace: Metoda kritické události v multikulturní výchově* – s. 113
 - *Didaktická aplikace: Mají Česko a Švýcarsko něco společného v dávné historii?* – s. 116
- 13) Učivo o jazyce a komunikaci v multikulturním vyučování – s. 131
- *Didaktická aplikace: Národní charakter v dílech českých cestovatelů* – s. 138
 - *Didaktická aplikace: Zjištění mocenského odstupu ve třídě a ve škole* – s. 140
- 14) Individualismus a kolektivismus ve škole – s. 142
- 15) Komunikační rituály a kulturní difference – s. 146
- 16) Pokus multikulturalismu: Pozitivní diskriminace (Afirmativní akce) – s. 150
- 17) Tři scénáře chování učitele multikulturní výchovy – s. 155

Předmluva

Ačkoliv v názvu této knížky je naznačeno, že chce být užitečná hlavně učitelům, autor ji vytvářel se širším záměrem: *Knížka má sloužit všem, kdo se zajímají o soužití lidí různých kultur v této zemi a v tomto světě*. Výraz „soužití“ vyjadřuje záležitost pro každého z nás neobyčejně důležitou – je patrná z latinského synonyma „koexistence“. Ano, jde o společnou existenci lidí různých národů, etnik, ras, náboženských a jazykových společenství, jež nikdy nebyla a ani dnes není bezproblémová. Stále jsme svědky konfliktů a válek, které se ve světě odehrávají. *Může tomu snad zabránit multikulturní výchova?* Samozřejmě nemůže – i když jsou idealisté, kteří to proklamují – avšak přesto je to velmi potřebná součást vzdělanostní vybavenosti lidí, jak se vysvětluje dále.

K čemu je tedy užitečná tato knížka?

Užitečnost této knížky spočívá v tom, že vytváří **znalostní základnu**, tj. poskytuje čtenářům takové poznatky, které mohou být jakýmsi kompasem v chaosu problémů vztahujících se k soužití lidí. Do zpráv přicházejících každodenně z masových médií pronikly už dávno výrazy jako „xenofobie“, „rasová diskriminace“, „kulturní konflikty“ apod. Jsou používány i ve školách, ale bez přesné znalosti jejich významů, souvislostí a důsledků. Tato kniha chce pomáhat především v tom, že může zvyšovat informovanost a snižovat neinformovanost o dané oblasti života společnosti.

Komu je určena tato knížka?

- Protože multikulturní výchova je realizována především ve školách a protože se českým školám podle nových vzdělávacích programů ukládá ji provádět, psal jsem tuto knihu hlavně pro **učitele** škol všech druhů.¹ Zároveň je zacíle-

¹ V textu knížky používám výraz „učitel“, „učitelé“ nikoliv v maskulinním významu, ale jako obecné označení žen a mužů působících v této profesi. Je to přijatá jazyková konvence, která nikterak nesnižuje závažnost toho, že v některých kategoriích učitelské profese je výrazná převaha žen.

na i na ty, kteří se na pedagogickou profesi připravují, tedy na **studenty učitelství** různých oborů a fakult, nejen pedagogických.

- Další skupinu uživatelů této knížky představují **vychovatelé, pracovníci pedagogicko-psychologických poraden** a také všichni ti, kdo nějakým způsobem ovlivňují edukační procesy, tj. školní psychologové, pedagogové volného času, sociální pedagogové aj.
- Ovšem knížka může být užitečná i pro další pracovníky, kteří se dostávají do kontaktu s cizinci nebo s příslušníky domácích etnických skupin. Jsou to například zdravotníci, pracovníci různých úřadů či turistických zařízení a další.

Jak je kniha konstruována a jak ji efektivně používat?

- **Základní text** je orientován tak, aby nebyl suchopárným teoretickým výkladem. Nikoliv – důsledně dodržuji to, aby výklad vycházel z praxe a z výzkumných nálezů k praxi se vztahujících. Samozřejmě se nelze vyhnout čistě teoretickým poučením, hlavně v 2. kapitole – jinak by nebylo možné chápat složité jevy současné reality, k níž se multikulturní výchova vztahuje.
- V každé kapitole jsou začleněny **rámce**. Jsou graficky odlišeny a obsahují různé doklady a příklady čerpané jednak z faktických událostí, jednak z různých analýz a výzkumů, a to z Česka i ze zahraničí. Vedle rámců jsou v textu zařazeny **didaktické aplikace**, tj. podněty a návrhy k tomu, co by mohli učitelé využívat přímo ve vyučování.
- Tato knížka samozřejmě nemůže pokrýt nesčetné poznatky, které jsou k problematice multikulturní výchovy nashromážděny. Kvůli omezenému rozsahu musel být proveden výběr, a tudíž jsem pro ty, kdo by si přáli rozšířit své znalosti nad rámec této knížky, zařadil zvláštní kapitolu (2.3) přinášející **doporučenou literaturu**, z níž mohou zájemci čerpat další poznání.
- Nakonec ještě poslední, ale dost důležitá poznámka: Autor této knížky – jenž prošel kantorskou profesí od základní, střední a vysoké školy až po vzdělávání dospělých – je přesvědčen, že učitelé jsou samostatně uvažující bytosti, kterým je nutno ponechat dostatečný prostor pro vlastní uvažování a vlastní rozhodování. To je zvláště důležitá okolnost právě u multikulturní výchovy, kde se setkáváme často s **rozdílnými názory na konkrétní problémy kulturního soužití, na řešení etnických konfliktů** apod. Autor proto předkládá i některá diskutabilní stanoviska s tím, že učitelé sami podle svého uvážení,

znalostí a zkušeností rozhodnou, jak tyto problémy svým žákům a studentům objasní.

To je na úvod vše a nyní se již pustíme do konkrétní práce! Přál bych čtenářům, aby se jim tato knížka dobře četla a aby z ní měli užitek. Kdyby se jim však v ní něco nelíbilo nebo zdálo nepřesně vyjádřeno apod., uvítám jakékoliv konstruktivní připomínky zaslané mi na adresu janprucha@volny.cz.

Praha, červen 2011

Autor

Co je multikulturní výchova

Než bude přikročeno k podrobnějšímu výkladu, uvedu hned na začátku souhrnné základní vymezení, aby bylo jasné, o čem vlastně bude v knize řeč:

Multikulturní (interkulturní) výchova je edukační činnost zaměřená na to, aby učila lidi z různých etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat. Provádí se na základě různých programů ve školách a v mimoškolních zařízeních, v osvětových akcích, v reklamních kampaních, v politických opatřeních. Jsou s ní spojovány velké naděje, i značné finanční prostředky, ale její skutečný efekt není spolehlivě prokázán.

První potíž spojená s tímto pojmem je v tom, že se daná činnost označuje jako „výchova“. To je důsledkem toho, že termín *multikulturní výchova*, který se k nám dostával ze zahraničí po roce 1989, byl převzat z anglického výrazu *multicultural education*. Jenže v angličtině termín „education“ vyjadřuje několik významů: jednak „edukace“ (tj. výchova a vzdělávání), jednak také „pedagogika“. U nás se ale začal užívat jen ve významu „výchova“, což není přesné. Dominantní složkou multikulturní edukace je **vzdělávání**, tedy proces, který spočívá v záměrném, organizovaném **vyučování** nějakých poznatků, dovedností, postojů aj. a s tím spojeným **učení** na straně vzdělávajících se subjektů.²

Z toho plyne: V této knížce je multikulturní výchova chápána jako proces založený především na **znalostech**. Zastáváme tedy pojetí, že ušlechtilé poslání multikulturní výchovy – jež je vyjádřeno v základní definici výše – může být naplňováno tehdy, jsou-li příslušné subjekty (jak učitelé a jiní vzdělavatelé, tak

² Zde nechci čtenáře rozptylovat informacemi o teorii edukace a jejích terminologických problémech – zájemce o ni může nalézt podrobnější objasnění v knize „Moderní pedagogika“ (Průcha, 2009).

žáci, studenti a širší veřejnost) vybaveni solidními znalostmi o jevech etnického, kulturního i rasového soužití.

Jinými slovy: Nelze předpokládat (jak se ale bohužel často děje), že prostřednictvím multikulturních programů je možné přímo působit na chování lidí, měnit jej k žádoucímu stavu apod., a to tak, že je apelováno na morální postoje lidí, poukazováno na určité ideály, aniž by se tyto snahy zakládaly na dobrých znalostech o těch jevech reality, jichž se dané působení týká.

Kdyby měl být smysl multikulturní výchovy vyjádřen zkratkou, dalo by se napsat:

Multikulturní výchova = poznávat → rozumět → respektovat (jiné kultury, etnika, národy) → koexistovat a kooperovat.

Myslím, že nyní je vhodné konfrontovat tuto teoretickou argumentaci s reálnou praxí. Uvedu k tomu dva skutečné případy, jeden z českého prostředí, druhý ze zahraničí.

RÁMEC (1): DVA PŘÍPADY PRO MULTIKULTURNÍ VÝCHOVU

Vietnamci v českých školách

Česká společnost si už zvykla na to, že u nás žije poměrně početná skupina lidí původem z Asie – především Vietnamci (legálně v roce 2009 zhruba 61 000 osob s vietnamským státním občanstvím, k tomu je potřeba připočítat Vietnamce, kteří již získali české státní občanství a nejsou tedy právně chápáni jako „cizinci“).³ Češi je znají jako zdatné obchodníky, jejichž služeb využívají a nemají s nimi vážné problémy. Kupodivu konflikty se mohou vyskytnout ve sféře vzdělávání, jak dokládá skutečný případ, který se odehrál nedávno:

³ Různé údaje o Vietnamcích a příslušnících jiných národů u nás žijících lze nalézt v publikaci *Cizinci v České republice* (2010), kterou od roku 2001 každoročně vydává Český statistický úřad. O vietnamských dětech v českých školách pojednává kniha J. Černíka a kol. (2006).